

Срђан ВУКАДИНОВИЋ*

ТЕАТАРСКИ ЖИВОТ ДЈЕЛА МИХАИЛА ЛАЛИЋА

Сажетак. Дијалог између литературе и театра успоставља представа као колективни чин и сценско оваплоћење дјела. Испољене опасности по коначну позоришну умјетничку креацију постоје ако је ријеч о драматизацијама великих дјела и значајних аутора. Врло реална је могућност да неко велико дјело својом грандиозношћу навлда театарски чин. Дјела Михаила Лалића представљају црногорску класику. Још за његовог живота, када су настајала, постала су препознатљивост црногорске културолошке вредноте. Са Лалићевим дјелом Црна Гора као један мали културолошки простор може слободно показати свијету што има. Дјелу овог великог писца често се пребацује да је у својој фактури реалистично, а да је у неким својим одређењима и идеолошки обојено. Како вријеме више одмиче са новим ишчитавањем тога дјела увиђа се, заправо, да је оно и оновремено, али и оновремено. Ако је та, наводна, идеолошка обојеност везана за одређене подјеле у црногорском друштву, онда „критичари” увиђају да исте нијесу у вези само са једним црно-бијелим идеолошким простором, већ да су заправо једна специфичност црногорска, која сеже много прије Лалића, а неће си ни окончати много послјије овог знаменитог ствараоца.

Посебну позорност у дјелу сваког аутора изазива могућност сценске инсценације његовог дјела. Театарски живот Лалићевог дјела говори о његовом трајању. Посебно је то значајно код овог аутора који у, готово, читавом свом стваралаштву упражњава форму (е) која (е) није изворно драмска, изузев његовог драмског првијенца „Дани мржње”. Дјело Михаила Лалића, чију грандиозност чини доминантно фактура романа, поред неких других форми, завређује посебну пажњу будући да оно у једном „аристотеловском” смислу не обједињава тријаду драмског јединства.

Свој театарски живот на јужнословенским сценама имала су четири дјела Михаила Лалића, и то: *Хајка*, *Рајина срећа*, *Прамен шаме* и *Дани мржње*. Када су у питању црногорске професионалне сцене сва наведена дјела су инсценирана, само, на сцени Црногорског националног театра, оног у некадашњем Титограду (данас Подгорица). На сценама у Србији своје театарско трајање је имала представа *Вајон Г*, а ријеч је о драматизацији романа *Прамен шаме*, за коју је, иначе и, сâм Лалић написао драмски текст, а драматизацију комада су урадили Владо Поповић и Радомир Шарановић. Инсценације Лалићевих дјела изведене су на позоришним даскама у више од двадесетогодишњем раздобљу (од 1962. до 1983. године). Још за вријеме живота Михаила Лалића, показале су да се његово дјело не може сагледавати само у простору и времену ко-

---

* Проф. др Срђан Вукадиновић, Центар за друштвена истраживања, Подгорица

јим се бави, већ да су то поруке које имају универзални карактер, што показује и судбина истине о црногорском друштву и последице престанка физичке стваралачке активности овог писца. Лалић још снажније кроз визуру драмске структуре и сценске форме саопштава основне структурне сегменте свијести и менталитета Црне Горе у чијој основи и лежи вјечита и дубока противурјечност и подијељеност, по различитим друштвеноживотним структурним сегментима. Инсценације дјела Михаила Лалића успостављају преко специфичног театарског знака дијалог са прошлошћу, сценски кристалишу замке идентитета и развијају својеврсни театар сјећања. Све то доприноси, онолико колико је моћ театра и литературе, помирљивости конфликтних различитости којих је и премного у црногорском друштву.

Кључне ријечи: *театарски животи, јужнословенске професионалне сцене, замке идентитета, театарски дијалог с прошлошћу, театар сјећања, помирљивости конфликтних различитости*

УВОД

На јужнословенском простору дјела Михаила Лалића су свој театарски живот имала на сценама у Црној Гори и Србији. Позоришно трајање дјела црногорског класика је везано за два театра у поменутом амбијенту, и то Црногорско народно позориште у Титограду, односно Подгорици, и Београдско драмско позориште.

У другој половини XX вијека, у вријеме када је Михаило Лалић живио и стварао у Црној Гори дјеловало је, у различитим временским раздобљима, пет професионалних¹ театра и једно Дјечије, данас, Градско позориште.

Дјела Михаила Лалића су сценски, у црногорском театарском систему, уобличена само за сцену Црногорског народног позоришта у Титограду. Ниједно друго позориште које је имало градски карактер није на репертоару имало Лалићева дјела. То је и логично, ако се има у виду да ниједно од четири позоришта (Цетиње, Никшић, Котор и Пљевља) не егзистира у професионалном статусу последице 1958. године, а прво Лалићево дјело *Хајка* постављено је на сцену титоградског/подгоричког театра фебруара мјесеца 1962. године. Иначе, Лалићева дјела на сцену ЦНП-а су постављена у дводеценијском временском раздобљу, још док је писац био жив. Од дјела Михаила Лалића у црногорском театарском амбијенту сценски су адаптирана сљедећа дјела: *Хајка*, *Рајна срећа*, *Прамен шаме* и *Дани мржње*.

¹ Поред Црногорског народног позоришта у Титограду, односно Подгорици, професионални театри у Црној Гори у раздобљу од 1949. до 1958. године су били и Народна позоришта на Цетињу, у Пљевљима, Никшићу и Котору.

У Београду на сцени тамошњег Београдског драмског позоришта театарски живот је имала представа *Вајон Г* рађена према роману *Прамен шаме*, а у драматизацији Владимира Поповића и Радомира Шарановића.

Различити аутори и протагонисти који су били актери представа рађених по дјелима Михаила Лалића, а које су своје инсценације имале на позорницама професионалних јужнословенских театара, удахњивали су на један други начин нешто специфично у театарски живот и трајање поменутих дјела. Дијалог између позоришта и литературе кроз Лалићево дјело је пропитивао мисаоност и смисленост дјела која је испољена у једној комплексној и сложеној, филозофској и поетској, социолошкој и антрополошкој равни. А театарски ствараоци су, дајући особени и препознатљиви знак свога умјетничког хабитуса, на једној страни поједностављивали сложеност ауторове идеје, а на другој је приближавали доживљаваоцима театра. При томе Лалићева идеја и порука нијесу ни мало губили у својој комплексности.

1. СЦЕНСКА ПРИЈЕМЧИВОСТ ЛАЛИЋЕВИХ ДЈЕЛА

Литература настала из пера Михаила Лалића, која је била предметом сценских инсценација у театрима на јужнословенском простору, има низ сценичних елемената које одликује динамизам радње, темпо дешавања и могућност адаптивне умјетничке фикције кроз позоришни план. Лалићево књижевно дјело представља врх и стожер црногорске књижевности у другој половини XX вијека. Као кључне значајке његовог дјела истичу се, на једној страни, реалистичност стварања, односно комбинација лирике и епике, а на другој страни овом дјелу се придају идеолошке конотације, будући да је Лалић био заклет комуниста и антифашиста. Међутим, ни једна ни друга констатација, у потпуности, не могу опстати. Лалићева лирика, односно епика одишу великом нарацијом која је примана са усхићењем у свим јужнословенским срединама. На другој страни, Лалићевих идеолошких убјеђења у његовим романима нема, него напротив он говори о једној вјечитој црногорској судбини подјела и диоба, која у једном историјском ходу који он описује, а то је период Другог свјетског рата, и сукоб партизана и четника, често личи на идеологизирану црно-бијелу подјелу црногорског друштва.

У његовој литератури нема трагова идеолошких, већ напротив, локални проблеми из васојевићког краја или црногорских Брзака добијају универзална значења и конотације црногорских сукоба и подјела. Црногорске подјеле које је описивао Михаило Лалић сежу много прије њега, а вјероварно се неће окончати ни дуго послије њега. Лалић живи и

ствара у једном преломном тренутку црногорске историје коју би многи крајем XX и почетком XXI вијека да прекрајају према својим нахођењима. Али та историја, те подјеле и ти сукоби, вјечита су тема Црногораца која кулминира у вријеме које Михаило Лалић описује. Она се као универзални корелат сукоба морала смјестити у вријеме и простор Црне Горе. Никако се та специфичност и битна конотативна детерминирајућа димензија Лалићевог дјела не може посматрати као изоловано, ванвремено и ванпросторно феноменолошко битисање једне групе која је тако приказана у, наводно, идеологизираним схемама писца који је био кључним свједоком и судиоником многих од тих догађања. Лалић минуциозном прецизношћу саопштава структурни бит сукобљености у црногорском друштву који се уздиже на корелат истинитости. Истина, када је тешка и поразна, боли. У Лалићевој визури она постаје оно што нико не жели да чује. А поготово не они који су дубоко огрезли у злочину, без обзира на то јесу ли исти на једној или другој страни. И мало је аутора који су тананијим нервом од Михаила Лалића говорили о Црногорцима и њиховом менталитету. Лалић ту црногорску вјечиту трауму износи на један литерарно деликатан начин. А оно што је деликатно у књижевности пружа добре могућности да се релативизује у сценским инсценијама у којима се отвореније и јасније може сликати и приказивати проблем. Лалићева литература говори о многим стварима и појединостима из друштвене историје Црне Горе. Из историјских докумената, а поготово због потребе њихове обраде последице одређене дистанце, много прије и много више о трагичним црногорским судбинама и исто таквим датумима и догађајима спознавало се из штива Михаила Лалића. Такође, Лалићево стваралаштво обилује умјетничком документаристиком. Такође, сугестивност књижевног израза је сведена на реални основ у коме се он ни мало није огријешио о књижевне каноне.

Због тога се не може одржати тврдња да је Лалић пуки реалиста, као ни становиште по коме је идеолошки, комунистички писац. Лалић је много модернији иако је припадао, по одређеним „естетским” подјелма „Савременику”, од многих аутора који су припадали „Делу”, а при томе је много интегралнији од реалиста. Није нити локалан, нити регионалан, већ по тематима и суровој истини универзалан.²

Грандиозност писца Лалићевих квалитета је често оптерећујућа за прилагођавање сценским захтјевима. Многи драматурзи и сценски

² Бранко Поповић, *Романсијерска уметност Михаила Лалића*, Издавачко предузеће „Вук Караџић”, Београд, 1972, 69.

адаптатори имају велики респект према томе дјелу и не желе га скраћивати, а доста често на театарске даске преносе потпуну књижевну фактуру дјела, тако да оно понекад више личи на позоришну нарацију, него што је то присутно у сâмом дјелу. Такав однос готово идолопоклонства према овом аутору доводио је, неријетко, до застоја у цјелини обухвата театарског чина. Сасвим је било свеједно да ли је тада ријеч о Николи Вавићу или Радомиру Шарановићу. Али у суштини Лалићево дјело пружа значајне могућности ствараоцима вичним драмском занату да од тога дјела, које је можда понекад скучено и затворено у књижевну љуштурку, развлачањем радње или њеним компоновањем, по аристотеловским принципима три јединства и катарзе, допринесу потпунијем и јаснијем разумијевању и сликању ситуација вјечите и дубоке подијељености црногорског друштва, на увијек двије дубоко супростављене стране. Ако се прати Лалићев модернизам у књижевности и инсистира на суштини његовог поимања општег егзистирања сукоба и подијељености, позоришна инсценација добија на јасноћи, сликовитости и драмском казивању. Међутим, ако се у позоришном смислу његовом дјелу приђе кроз развлачење радње и задржавање сваког момента, не разликујући за сцену онај битнији од мање битног, односно онај који има ритма од онога који нема, могуће је тада добити неку форму фолклорне позоришне представе, која временом прелази у театарску естраду.

Велика књижевна дјела која по својој форми нису значајно опредјељујуће драмска, а такви су сигурно романи Михаила Лалића, пружају на једној страни могућношћу своје инсценације прилику да се помоћу великог књижевног дјела, насталог из пера значајног писца, направе добра позоришна представа, а да театарске куће које тако нешто раде у репертоарском континуитету буду препознате у окружење као ансамбли који имају креативне и стваралачке снаге да се суоче са великим дјелом великог писца. С друге стране, таква дјела пружају и „могућности” сценским адаптаторима, да ако се некритички, у смисли скраћења и прилаза реалистичкој структури, односе према тексту, а при томе измишљају оно што није писац рекао, или домишљањима урушавају његову оригиналну идеју истине, а таква је и те како присутна код Лалића, стварају се ликови и драмске ситуације за које нема мјеста у великим представама и одређеним театарским значењима.

2. ЗАМКЕ ИДЕНТИТЕТА У ЛАЛИЋЕВОМ ДЈЕЛУ

У друштву се преплићу разни идентитети. То одређује човјека. Али и ти идентитети одређују човјека док је млађи и значе му нешто. Како

човјек постаје старији и уз све социјализације којима је изложен и које пролази тако нешто се може мијењати. Управо Лалић то ради кроз своје дјело. Настоји показати сложеност идентитета, али и његову динамичну структуру која није једном заувјек дата и која се дограђује, употпуњује и трансформише.

Без обзира на то што се човјек зове и тако и што постоје његови конкретни лични и идентитетски подаци у неком персоналном документу, увијек му се чини да то није то. Сумња је вјечито присутна у погледу идентитета. Али то није суштина онога што се јесте, него је то потенцијалност. Многи ће за доживљаје своје идентитетске подструктуре рећи да су они као индивидуе машта. Не може се рећи да је човјек без остатка само машта. Човјек је и оно што је дато, што се не може промијенити. Због тога је идентитет, сигурно, комбинација између то двоје.

Књижевност одређује Михаила Лалића. Јесу то његове локалне приче које само привидно имају обухват од Андријевице, Берана до Мојковца и Колашина. Али то су и приче које су нашле Лалића, а и он њих. Приче се једноставно морају наћи. Комбинацију не ратних, него антиратних преокупација он проналази у стварима и стањима које на неки начин препознаје као своје, а заправо су универзалне. Увидјело се то и када су дошле 90. године XX вијека на јужнословенском простору и када се чинило да се историја понавља. Међутим, историја се никада не понавља него историјски кругови и процеси нијесу завршени, па се ствара привид њиховог понављања. И аутор, као што је Михаило Лалић много прије тога дешавања напросто укључује у своје дјело и оно што се дешава у стварности, последице конкретних збивања. Синтеза тако нечега у литератури и у театру је комбинација двојства историја — савременост, односно традиција — модернизам. Кроз такав доживљај театарско трајање дјела пружа могућност цјеловитијег сагледавања проблема и покушаја да се створи свијест код доживљавалаца театра о неопходности искорача који разумије идентитетске противурјечности и мири конфликтне супротстављености.

У глобалним конотативним размјерама за Лалићево дјело се може рећи да нити је исток нити запад, нити су његови јунаци на води нити на земљи, нити међу јавом нити међу сном. Говорити само о томе што је ратни сукоб, већ отрцане фразе братоубилачког карактера и што је тај идентитет и менталитет Црне Горе у једној равни било би површно. Тај идентитет нити је историја нити је ван историје. У идентитетској толерантности мора се бити стално домишљат. Због тога што се није ни запад ни исток, стално се мора држати нека равнотежа. Јужнословенски

и црногорски простор се политички налази између Истока и Запада, између јаве и сна. Оба сегмента га опредјељују. И често се чује, у много верзија, да је јужнословенски амбијент Запад Истока и Исток Запада. И Михаило Лалић је израз не самога себе и не само сјеверне Црне Горе и Васојевића, него читавог јужнословенског простора и онога што он јесте. И та двострукост је веома интересантна. Магична је то двострукост која позоришне ствараоце привлачи Лалићевом дјелу.

У јужнословенском, а сâмим тим и црногорском амбијенту, није тешко ући у замке идентитета. Такође није много компликовано ни изаћи из њих. Дјелује компликовано, али лако је разумијети културе које егзистирају у том амбијенту. А у томе и лежи срж проблема. Отворени су многи простори у толике традиције који многима у другим ареалима нијесу нужно доступне на релативно лак начин. И постоји нешто оно што се увијек звало заједнички живот. И што је просто одувијек била датост у Црној Гори. А и на јужнословенском простору је постојало нешто што би се могло назвати протомултикултурализам. Ако се то усвоји у дјетињству, онда из тога прећи у неку причу превазилажења замки идентитета заиста није тешко и није проблем. Некако природно излази једно из другог. И то је једно од великих потенцијалних преимућстава човјека са јужнословенског и црногорског простора. Доприноси томе значајно Михаило Лалић. Чак и пресудно својим дјелом, не стављајући се на страну ни једних ни других који су током ратних катаклизми у прошлости Црне Горе заборавили на трпељивости различитости.

Јер они који намјерно конструишу замке идентитета су у једном тренутку (не)оправдано били одређени репрезенти нечега погубног или ретроградног. Али то су, оно што би Орхан Памук назвао, замке репрезентације. Значи то да се у једном тренутку нешто репрезентује. На исти онај начин као што Пејо Грујовић репрезентује једно, а Ладо Тајовић нешто друго присутно у менталитету Црногораца. Они који нешто репрезентују, па ма што то било они су који су у једном тренутку на јавној и друштвеној сцени, било као позитивци или негативци. Сви други то нијесу.

Када се не гледају него доживљавају инсценације Лалићевих дјела човјек се осјећа као дао је у синониму за неку другу умјетност, као да је у неком филму. Само што је то филм о животу са свим свијетлим и тамним странама. Или боље рећи — порукама. А онда се долази у тај исти филм као гост. И мисли се да посјећујући свој живот да је исти кренуо неким другим током као што је могао. Специфична менталитетска и идентитетска Црна Гора је директно произашла из Лалићевих дјела.

3. ПОМИРЉИВОСТ РАЗЛИЧИТОСТИ И ИНСЦЕНАЦИЈЕ ЛАЛИЋЕВИХ ДЈЕЛА

У свом дјелу Михаило Лалић се на оштар начин разрачунава и са четницима, а и са комунистима који чине злочине. Преко њих обрачунава се са проблематичношћу идентитетских датости и стереотипија, као и менталитетских нарави. Иако су његова посљедња дјела, која су инсценирана на професионалним позорницама, настала прије више од три деценије, непромијењена је то слика и времена и ситуације друге деценије трећег миленијума. Слика је то и догађаја и ликова, као и образаца понашања који се историјски и културно увијек изнова понављају. Чини се у још суровијим и непремостивијим противурјечностима.

Савремена Црна Гора као да је настала из комада *Прамен ѓаме* или *Дани мржње*. А смјестити све протагонисте у *Вајон Г* са коначним одређивањем и картом у једном правцу је још увијек немогуће. Говори све то о томе да се постоји некаква историјска и менталитетска, готово генетска предодређеност да се свијет и друштво врте циркуларно и иду у круг. То није нека линија. Због тога се као друштво не напредује. Стално се врти у круг по готово идентичним кодовима прошлости. Не треба се заваравати доступним „технолошким играчкама” и да ће њихово постојање осигурати живот у напреднијем облику и добу.

Стварност будућности коју је описивао Михаило Лалић и која се може наслутити из инсценација рађених по његовим дјелима је упозоравајућа, па и помало језива. Неке ситуације су очито непромјењиве и због тога је поновно враћање његовим дјелима и постављање на позоришну сцену и потребно и изазовно. Будући да је посљедње дјело Михаила Лалића свој театарски живот имало 1983. године, и те како је послје више од три деценије потребна сценска актуелизација и нова димензија комада рађених по дјелима овог аутора.

Гледалац се осјећа као дио театарског чина, а не као гледалац представе. Значи, гледалац се налази унутар представе. Пажња свих у позоришној дворани је фокусирана на нешто што је одређен кадар, што је нека визуелна перспектива.

Визија је то Лалићевог јужнословенског, односно црногорског друштва. А на театарским ствараоцима којима би то прилагодили сцени је да стварају технолошку копију у новом времену догађаја. А да би се изашло из тог балканског пакла национализма и дана мржње треба играти Лалићева дјела. Потребно је то из разлога да млади људи који нијесу таква стања никада доживјели виде како треба издати и сликати национализам и шовинизам, једностраности и страсти. Па и поганлук. Јер ко-

ријен лошега је у социјализацији (ама). И то онима на свим нивоима и степенима.

Писао је Михаило Лалић, а позоришни аутори то ишчитавали на специфичан театарски начин, о Црној Гори и њеној прошлости. О друштвено-политичкој ситуацији, о појединцу изгубљеном и несналажљивом у времену и простору. Истовремено, Лалић исписује трагичну слику свијета и догађаја. Његова слика догађаја јужнословенског и црногорског простора је мрачна, тмурна и тужна. Дјело Михаила Лалића о појединачним и колективним судбинама на размеђу свјетова проблема тизују властити културни и цивилизацијски идентитет.

Театарска Лалићева пентологија је, иако је у бити трагика, нека вјечна црногорска комедија. Када се понавља — једном је то трагедија, други пут је комедија, а трећи пут је фарса. А већ четврти или пети пут када се нешто, како се на први поглед чини, током историје понавља, а не понавља се него се кругови не затварају, једна је те иста ситуација, онда више она није ни фарсична, већ напротив она је пародична.

Инсценације дјела Михаила Лалића у другој половини друге деценије трећег миленијума би биле у театру оно што је Шекспир некада давно звао *comic relir*. Свака представа рађена по Лалићевом тексту би била један специфични *comic relir* у модерном времену, али и прст у око многима који још увијек заговарају сукобљеност испољавајућих противурјечности.

4. ДРАМСКИ ПРОТАГОНИСТИ У КОМАДИМА РАЂЕНИМ ПО ЛАЛИЋЕВИМ ДЈЕЛИМА

Инсценације пет дјела Михаила Лалића на јужнословенским, односно црногорским професионалним позорницама су показале да се зарад тога чина био формирао, прије свега, један ауторски тим у театарском амбијенту који је из дјела у дјело креирао све занимљивије сценске поставке дјела једног аутора који је позориште знатно обогаћивао својом фрагментарношћу и драматуршким валерима. Када су у питању драматизације дјела Михаила Лалића, формирао се сценско адаптивни тим од тројице аутора (Никола Вавић, Радомир Шарановић и Владимир Поповић), који је своју драматуршку синтезу урадио у представи *Прамен џама*. Редитељ Никола Вавић потписује три дјела Михаила Лалића (*Хајка*, *Прамен џама* и *Дани мржње*), изведена на сцени ЦНП-а. Режије остала два комада (*Рајна срећа* и *Вајон Г*) потписује Радомир Шарановић.

Када су у питању ликовна рјешења представе по двије сценографије и костимографије (*Рајна срећа* и *Прамен шаме*) потписују Велибор Радоњић и Биљана Драговић.

Међу глумачким остварењима по три глумачке роле остварили су: Владимир Поповић (*Хајка*, *Рајна срећа* и *Прамен шаме*), Петар Томас (*Хајка*, *Рајна срећа* и *Дани мржње*), Чедо Вукановић (*Хајка*, *Прамен шаме* и *Дани мржње*), Драго Маловић (*Рајна срећа*, *Прамен шаме* и *Дани мржње*) и Драган Гарић (*Рајна срећа*, *Прамен шаме* и *Дани мржње*). По двије улоге остварили су: Милош Јекнић (*Хајка* и *Рајна срећа*), Боро Беговић (*Хајка* и *Дани мржње*), Предраг Стојковић (*Хајка* и *Прамен шаме*), Стево Матовић (*Рајна срећа* и *Прамен шаме*), Данило Радуловић (*Рајна срећа* и *Прамен шаме*) и Бранислав Вуковић (*Прамен шаме* и *Дани мржње*). У представама рађеним по тексту Михаила Лалића играли су, по једанпут, и: Бошко Бошковић (*Хајка*), Петар Вујовић (*Хајка*), Слободан Алигрудић (*Рајна срећа*), Злата Раичевић (*Хајка*), Вељко Мандић (*Хајка*), Васја Станковић (*Рајна срећа*), као и други драмски умјетници — глумци који су били у ансамблу Црногорског народног позоришта у Титограду, ангажовани по пројекту.

Протагониста сваке представе по Лалићевим дјелима, из било које њеног сегмента да је, носи и даје комаду специфичан подтекст или сценски подслој. У комадима рађеним по дјелима Михаила Лалића је било много подтекстова и много подзначања, да је генерална порука веома тешко дојмљива. Тешко је, заправо, обухватити све оно што литерарна потка пружа, а што редитељ и драматург са остатком ауторског тима уобличавају и постављају на позорницу. Немогуће је било који Лалићев текст, који је сваки на свој начин ингениозан, каналисати у једном смјеру генерализације. То је јако добро и битно. Због тога је свака представа по Лалићевом дјелу са мноштвом протагониста била другачија. И свако ко је видио било коју од пет представа доживјеће је на свој начин и пронаћи оно што је битно за сваког доживљаваоца театра понаособ.

5. УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА — ДРАМСКА ПОЕТИКА ЛАЛИЋЕВИХ ДЈЕЛА

Инсценације Лалићевих дјела изведене су на позоришним даскама у двадесетогодишњем раздобљу (од 1962. до 1983. године). Још за вријеме пишевог живота, показале су да се његово дјело не може сагледавати само у простору и времену којим се бави, већ да су то поруке које имају универзални карактер, што показује и судбина истине о црно-

горском друштву и послије престанка физичке стваралачке активности овог писца.

Иако на први поглед изгледа да се због своје нарације, епике и лирике Лалићевих дјела тешко могу адаптирати за сцену или чак да су несценична, у театарском простору она добијају своје пуно значење. На сцени је једино могуће дочарати сву дубину црногорских подјела и несрећа, кроз драмске моменте који само својим и различитим драмским средствима казују више од било којег текста.

На позорници је једино могуће запазити и протумачити Лалићеве метафоре, прије свега оне о Васојевићима, које су каткада у литерарном штиву, често погрешно тумачене. Његову метафору о Брзацима једино је могуће дешифровати на позоришним даскама. Умјесто да се она приписује само једном племену, ономе из којег потиче Михаило Лалић, у позоришту се у његовим инсценацијама да закључити, на основу драмских средстава (глас, покрет), да је ријеч о једном темпераменту и менталитету који је својствен свим Црногорцима.

Свака сцена у његовом дјелу конституише малу драмску цјелину, која се потом „увезује” у већу и комплекснију драмску радњу. По принципима креативне драматургије, радња конституише цјелину универзалних порука. Једино је тако могуће остварити снажну драмску структуру која кроз сценску форму саопштава и приказује основне структурне сегменте свијести и менталитета Црне Горе у чијој основи и леже и крију се дубоке супротстављености.

Веома снажно и увјерљиво Михаило Лалић уз помоћ сценских адаптатора, кроз визуру драмске структуре и сценске форме, саопштава основне структурне сегменте свијести и менталитета Црне Горе у чијој основи и лежи вјечита и дубока противурјечност и подијељеност, по различитим друштвеноживотним структурним сегментима. Инсценације дјела Михаила Лалића успостављају преко специфичног театарског знака дијалог с прошлошћу, сценски кристалишу замке идентитета и развијају својеврсни театар сјећања. Све то доприноси, онолико колико је моћ театра и литературе, помирљивости конфликтних различитости, којих је и премного у црногорском друштву.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бечановић, Татјана: *Организација времена и његовог улога у Лалићевој историји*, Гласник Одјељења умјетности, ЦАНУ, 23, 2005.
- [2] Финци, Ели: *Лалићева „Хајка” на Седмом Стеријином њозорју*, „Политика”, Београд, 1962, 10. мај.
- [3] Калезић, Слободан: *Вријеме као јунак дјела*, „Овдје”, Титоград, 1976, фебруар.
- [4] Калезић, Слободан: *Са свешћом и без ње*, „Овдје”, Титоград, 1977, фебруар.
- [5] Калезић, Василије: *Кругови Лалићеве Хајке, Црнојорска књижевност у књижевној кризи* ВИ, Универзитет Црне Горе, Подгорица, 2003.
- [6] Лалић, Михаило: *Писани њосао писанија* (приредио Радомир Ивановић), Подгорица, Културно-просвјетна заједница, 1997.
- [7] Поповић, Бранко: *Романсијерска умјетност Михаила Лалића*, Издавачко предузеће „Вук Караџић”, Београд, 1972.
- [8] Поповић, Бранко: *Говор самоће*, Београд, БИГЗ, 1996.
- [9] Вукадиновић, Срђан: *Инсценирање дјела Михаила Лалића на црнојорским њозорницама*, Зборник радова, ЦАНУ, Подгорица, 2006.
- [10] Зборник *Књижевно дјело Михаила Лалића*, Подгорица, Црногорска академија наука и умјетности, 1996.

Srdjan VUKADINOVIĆ

THEATRE WORKS OF LIFE MIHAILO LALICH

Summary

The dialogue between literature and theater performances as well as establishing a collective act and theatrical incarnation works. Threats to the final theatrical artistic creation exist if it is a dramatization of the great works and important authors. A very real possibility is that a lot of work with their grandiosity overcome the theatrical act. Acts Mihailo Lalich represent the montenegrin classic. More of his life, when they were created, have become recognizable montenegrin cultural values. With Lalich offense Montenegro as a small culturally space can freely show the world what there is. Work of this great writer often switches that in its invoice realistic, and that in some of his determinations and ideologically colored. As time progresses with new reading of this work recognizes the fact that it and the contemporary, and modern day. If this alleged ideological coloration related to certain divisions in Montenegrin society, then „critics” realize that they are not related only to a black-and-white ideological space, but they are actually a specificity of Montenegro, which goes back long before Lalich, and will not you did not end after this many famous authors. Particular attention in the work of each author raises the possibility of staging the scene of his crimes. Theatrical life Lalich work speaks of his term. This is particularly important in this author who, almost his entire creative practiced form (s) to (e) are not the source of drama, with the exception of his first drama (differently) nce „Days of Hatred” Work Mihailo Lalich, whose grandiosity makes the dominant invoice novels, along with some other form, deserves special attention since it is in a „Aristotelian” sense synthesizes the triad of dramatic unity. His theatrical life in South-Slavic scenes had four works by Mihailo Lalich, as follows: „The

Chase”, „War Happiness”, „Flock of Darkness” and „Days of Hatred.” When it comes to the Montenegrin professional scene all the above works are staged, only at the stage of the Montenegrin National Theatre, one of the former Titograd (now Podgorica). In the scenes in Serbia its duration had a theatrical performance „G Wagon”, and it is a dramatization of the novel „Flock of Darkness’, for which I wrote Lalic dramatic text. Staging Lalich works were performed on stage in more than twenty-year period (1962 to 1983). Even during the life of Mikhail Lalic, showed that his work can not be seen only in space and time which is dealt with, but that these are messages that have a universal character, which shows the truth about the fate of the Montenegrin society after the expiration of physical creative activity of this writer. Lalich even stronger through the vision of dramatic structure and stage form communicates basic structural segments awareness and mentality Montenegro whose base lies the eternal and profound contradiction and division, according to various social life structural segments. Staging works of Mihailo Lalich established through specific theatrical character dialogue with the past, stage crystallize the pitfalls of identity and develop a kind of theater memories. All this contributes, as much as the power of theater and literature, conciliation conflict and diversity which is too much in the Montenegrin society.